

Yhteiselo eron kanssa: Rinnakkaiselon narratiivit ja käytännöt armenialais-azerbaidžanilaisissa maalaisyhteisöissä Georgiassa

Vadim Romashov^{1,2}

Syksyllä 2020 Karabahissa käyty 44 päivän sota vaati noin 8000 ihmisen hengen. Sodan seurauksena noin 100 000 ihmistä joutui välittömästi pakenemaan kodeistaan. Tämä oli toinen suuren mittakaavan sota alueella 30 vuoden aikana. Ensimmäinen Karabahin alueen sota 1990-luvun alkupuolella kesti pidempään, tappaen, haavoittaen ja ajaen kodeistaan vieläkin enemmän ihmisiä. Molemmat sodat olivat pitkäkestoisen armenialais-azerbaidžanilais-konfliktin huipentumia. Konfliktin moderni vaihe alkoi 1980-luvun lopulla nationalistiliikkeiden voimistuttua aikana, jolloin Neuvostoliitto oli tuhoutumassa ja uusi maailmanjärjestys muodostumassa. Sen jälkeen sadat tuhannet armenialaiset ja azerbaidžanilaiset, jotka elivät nopeasti valtiollistuvissa Armenian ja Adzerbaidžanin neuvostotasavalloissa, olivat pakotettuja pakenemaan kodeistaan. Yli miljoona armenialaista ja azerbaidžanilaista pakeni kodeistaan etnosentrisen ja nationalistisen väkivallan takia 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa (de Waal 2013, 327).

Kahdenkymmenenviiden vuoden poliittiset neuvottelut ja rauhan rakentaminen konfliktin jälkimainingeissa epäonnistuivat suuren sotilaallisen eskalaation estämisessä heinäkuussa 2016. Samoin kävi täyden sodan estämisen suhteen syksyllä 2020. Minä ja useat kollegani, jotka olimme mukana armenialais-azerbaidžanilaisiin suhteisiin liittyvässä rauhanrakentamisessa, mietimme nyt, mikä meni pieleen ja mitä voitaisiin tehdä toisin. Useat väitöskirjasani esiintyvät osiot liittyvät näiden minua askarruttavien kysymysten pohdintaan.

Aloin tutkia armenialais-azerbaidžanilaiskonfliktia kymmenen vuotta sitten. Koska koulustaustani on kansainvälisistä suhteista, keskityin aluksi konfliktin valtiokeskeisiin, geopolittisiin ja taloudellisiin näkökulmiin. Uskoin, että konflikti olisi voitu ratkaista taloudellisia kannustimia lupaavien diplomaattisin neuvotteluin, jotka tyydyttäisivät sekä Armenian että Azerbaidžanin valtioiden, alueellisten ja alueiden ulkopuolisten valtiollisten toimijoiden intressit jotenkin.

Olin samaa mieltä kansainvälisten sovittelijoiden retoriikan kanssa siitä, että Armenian ja Azerbaidžanin väestöjä pitäisi diskursiivisen interventiot politiikan kautta samanaikaisesti ”valmistaa rauhaan”. Tämän jalkautus käytännössä tapahtuisi paikallispoliitikoiden, median, julkisuuden henkilöiden sekä kansainvälisten rauhaa edistävien järjestöjen avulla.

Kuitenkin tästä tutkimusnäkökulmasta käsin analysoin enimmäkseen virallisia lausuntoja, poliittisia dokumentteja ja median selontekoja, jotka levittivät etnonationalistista järjelyä.

1 YTT, tutkijatohtori, Tampereen yliopisto, <vadim.romashov@tuni.fi>.

2 Kirjoitus perustuu Tampereen yliopistossa 13.8.2022 pidettyyn englanninkieliseen *lectio praecursoria* -esitelmään *Living Together With Difference: Narratives and Practices of Co-existence in Armenian-Azerbaijani Rural Communities in Georgia*.

Tämän seurauksena Armenian ja Azerbaidžanin yhteiskunnat näyttäytyivät minulle yhtäläisesti vihamielisinä toisiaan kohtaan, usein siinä määrin, että rinnakkaiselo niiden välillä näytti mahdottomalta, ainakin ilman valtion kontrolloiman tahon suoraa väliintuloa. Jossain vaiheessa huolestuin siitä, että en nähnyt armenialaisten ja azerbaidžanilaisten ihmisten arjessa mitään toimintaa rauhan edistämiseksi.

Onneksi näkemykseni joutui haastetuksi keväällä 2015 erään kohtaamisen myötä. Olin silloin Pietarissa, jossa otin taksin päästäkseni kaupungin keskustaan. Kuljettaja sattui olemaan noin 50-vuotias azerbaidžanilainen mies Bakusta. Hän oli muuttanut Pietariin 2000-luvun alussa. Hän oli innokas kertomaan minulle elämäntarinansa, ja minä olin utelias kuulemaan sen.

Mies oli tullut Pietariin töihin, jotta voisi elättää Azerbaidžanissa asuvaa perhettään. Aluksi hän ei ansainnut tarpeeksi voidakseen matkustaa Bakuun. Pian suurkaupungin yksinäisyys sai miehestä yliotteen, ja hän sopi Azerbaidžanissa asuvan vaimonsa kanssa, että muuttaisi asumaan yhteen venäläisnaisen kanssa, samalla kun jatkaisi azerbaidžanilaisen perheensä elättämistä. Suhde venäläisnaisen kanssa ei kuitenkaan kestänyt kauaa, koska hän ei saanut tältä ”samaa suhtautumista ja huolenpitoa”, jota oli tottunut saamaan kotonaan. Mutta pian tämän jälkeen hän tapasi erään armenialaisen naisen ja aloitti onnellisen perhe-elämän tämän kanssa Pietarissa. Tuo elämä oli ”samanlainen” kuin se, joka hänellä oli ollut Bakussa. Tämän lisäksi armenialaisesta ja azerbaidžanilaisesta naisesta, miehen puolisoista, tuli ystäviä keskenään.

Lopetellessaan tarinaansa mies oli ilmeisesti huomannut hämmästykseni kasvoiltani. Hän vastasi kysymättömään kysymykseeni sanoen, ettei tarinan pitäisi olla yllättävä, koska armenialaisten ja azerbaidžanilaisten välillä ”ei ole eroja”, poissulkien Karabahin konflikti. Kysyessäni hänen asennettaan itse konfliktiin, mies toisti samaa nationalistista, Armeniaa kohtaan vihamielistä kertomusta, jonka olin usein aiemminkin kuullut azerbaidžanilaisista virallisista lähteistä.

Tämä kohtaaminen auttoi minua pohtimaan ajattelutapaani liittyen armenialaisten ja azerbaidžanilaisten arkisiin suhteisiin ja antoi motivaation tohtorin opintoihini. Myöhemmin sain kuulla muista ystävällisistä ja rakastavista suhteista armenialaisten ja azerbaidžanilaisten välillä, arkielämässä, maantieteellisen konfliktialueen ulottumattomissa, pääasiassa Venäjällä ja Georgiassa. Lisäksi opin ymmärtämään, että armenialais-azerbaidžanilaisuhteiden historia esitetään yleensä konfliktin ja väkivallan välityksellä, mutta on muitakin narratiiveja, jotka liittyvät väkivallattomaan yhteisloon ja ystävyyteen (Huseynova 2009; 2013; Huseynova ym. 2012; Oganesyana 2016; Shakhnazaryan & Ermolin 2019; Shakhnazaryan ym. 2019; Kharatyan & Hakobyan 2019). Nämä ovat armenialaisten ja azerbaidžanilaisten arkipäiväisiä tarinoita heidän rinnakkaiselostaan. Tällaiset tarinat on kuitenkin haudattu sellaisen nationalismipuheen alle, joissa nämä etniset ryhmät eivät ole yhteensopivia.

Tämän seurauksena päädyin armenialais-azerbaidžanilaisesta arkisesta rinnakkaiselosta kertovaan tutkimusaiheeseen. Oivalsin, että tämä tutkimusfokus voisi johtaa siihen, että armenialaisten ja azerbaidžanilaisten jokapäiväiset kokemukset yhdessä elämisestä voitaisiin tunnistaa ihmisten tavallisen rauhantoimijuuden lähteeksi. Tämä tutkimuspäämäärä oli lin-

jassa Roger Mac Gintyn suosituksen kanssa: rauhantutkijoiden tulisi keskittyä ”paikallisyhteisöjen analysointiin rauhan, toleranssin ja yhteiselon toimijoina” ja siten haastaa vallalla olevat narratiivit, joissa tietyt ihmiset rinnastetaan konfliktiin tai samanlaisiin uskomuksiin (Mac Ginty 2015, 848, 850).

Innostuin etsimään eläviä esimerkkejä sekoittuneista armenialais-azerbaidžanilaisyhteisöistä. Halusin ymmärtää, kuinka ja miksi sellaisten yhteisöjen jäsenet elävät elämäänsä yhdessä, samalla kun toisaalla useiden armenialaisten ja azerbaidžanilaisten suhteet tuhonneet, voimakkaat, vihamieliset, etnonationalistiset narratiivit vaikuttavat heihin.

Etsiessäni näitä yhteisöjä perehdyin ehkäpä eniten luettuun Vuoristo-Karabahin konfliktin historiasta kertovaan kirjaan, Thomas de Waalin *Black gardenin* toiseen painokseen. Tärkeänä lisänä uusi painos sisälsi osion, jossa käsiteltiin kahta armenialaisten ja azerbaidžanilaisten arjen yhteiselon tapausta Georgiassa, tarkemmin Marneulin kunnassa Khojornin kylässä, sekä rajat ylittävässä basaarissa, Sadakhlon kylässä (de Waal 2013, 279–283). Tämän kirjan lukeminen lopulta määrittä, missä tulisin tekemään tutkimukseni ja keräämään tutkimusaineistoni.

Väitöskirjani perustuu etnografiseen kenttätööhön kuuden maalaisasutuskeskuksen alueella Marneulin kunnassa Georgiassa. Siellä armenialaiset ja azerbaidžanilaiset elävät yhdessä. Väitöskirjani keskittyy kuitenkin pääosin kahteen kylään, Tsopiin ja Khojorniin. Ne ovat suurelta osin armenialais-azerbaidžanilaisyhteyksiä, joissa on muutamia asukkaita muista etnisistä ryhmistä.

Kentällä tehty tutkimukseni jakautui kolmeen jaksoon, jotka kestivät yhteensä puoli vuotta. Vietin paikan päällä kuukauden vuonna 2016, kuukauden vuonna 2017 ja neljä kuukautta vuonna 2018. Tässä kohtaa on tärkeä huomauttaa, että etnografinen materiaalini kerättiin ennen kuin Karabahin toinen sota puhkesi syksyllä 2020. Sodalla oli tietääkseni suuri kielteinen vaikutus näiden kylien yhteisölliseen ilmapiiriin. Kuitenkin suoran väkivallan eskalaatiolta vältyttiin yhteisön jäsenten keskuudessa.

Tsopin ja Khojornin kyläyhteisöt esitetään usein median raporteissa esimerkkeinä rauhallisesta yhteiselosta, josta voisi ottaa mallia muihin, laajempiinkin tulevaisuuden armenialais- ja azerbaidžanilaisyhteisöihin. Samalla huomasin, että monet näistä raporteista maalaavat hyvinkin idyllistä kuvaa paikallisten rinnakkaiselosta edistääkseen suorasukaista keskustelua siitä, että kaksi etnistä ryhmää voi elää rauhaisaa yhteiseloä samassa paikassa. Näiden raporttien ulkopuolelle tупpaavat jäämään kaikki maininnat etnonationalistisista tunteista ja ryhmien välisistä rajoista. Raporteissa siteerataan vain niitä paikallisten puheita ja näytetään vain niitä kuvia, joista välittyy viesti ”rauhaisasta yhteiselosta”.

Sellaiset kuvaukset harmonisista, ryhmittymien välisistä suhteista tuottavat joskus jopa essentialistisia ja epärealistisia mediaesityksiä, joiden kautta monien Armeniassa ja Azerbaidžanissa elävien keskuudessa syntyy yleinen vaikutelma siitä, että yhteiselo on vieläkin utopiaa. Vielä ongelmallisempaa on se, että tällaiset median kuvaukset saattavat tehdä tyhjäksi rauhan journalismia, jonka tarkoitus on johtaa puhetta eri identiteettiä olevien ryhmittymien yhteiselosta. Esimerkki tästä ongelmasta voidaan löytää erään journalistisen raportin

otsikosta: ”Tsopi, harmoniaa etnisyydestä huolimatta”. Otsikko oleellisesti asettaa vastakkain etnisen identifiikaation ja harmonian.

Viitataan tähän essentialistiseen näkökulmaan, joka pitää etnisiä tai kulttuurisia identifiikaatioita esteenä rauhanomaiselle rinnakkaiselolle, ilmaisulla *siitä huolimatta*. Tällä tarkoitan keskusteluita, jotka edistävät rauhaa ja yhteiseloä *eroista huolimatta*. Näiden rauhaa edistävien narratiivien ongelman ymmärtäminen sai minut havahtumaan tarpeeseen problematisoida eroihin liittyvät näkökulmat rauhan- ja konfliktintutkimuksessa. Suhtaudunkin tutkimusalan kahteen vallitsevaan eroja koskevaan lähestymistapaan kriittisesti:

1. perinteinen konfliktinratkaisun näkökulma, jonka mukaan ero nähdään konfliktin alkuna, joka on sen tähden ”ratkaistava”, ja
2. liberaali-kosmopoliittinen eron tunnistaminen tai siitä riemuitseminen, jonka tarkoitus on alun perin, kuten väitän kriittisten teorioiden pohjalta, omakuvan edistämiseen liittyvän vallan käyttö.

Armenialais-azerbaidžanilaisten suhteiden kontekstissa rauhaa edistävät journalistit ”yhteensovittavat eroja” priorisoimalla yhteneväisyydet erojen sijaan (esim. Krikorian 2010a; b; Aghajanian 2010a; b; Krikorian & Janmammadova 2011). Kuitenkin etnografisen tutkimukseni osoittaa empiirisen materiaalin avulla, että moninaisten yhteisöjen erot eivät ole alistaisia yhteneväisyyksille. Pääasiallinen järjestystä ylläpitävä, yhteisöllinen periaate Tsopissa ja Khojornissa ei ole yhteisön jäsenten harjoittama samanlaisuuksien etsiminen, vaan jaettu ristiriitainen diskurssi, joka *sekä* hylkää eron *että* puolustaa sitä. Siksi aloin ymmärtää yhteiselön asiana, joka tapahtuu erojen *kanssa* sen sijaan, että luotettaisiin tavallisempaan näkemykseen yhteiselosta *niistä huolimatta*.

Sain vihjeen tästä johtopäätöksestäni puhuessani hetken azerbaidžanilaisen taksinkuljettajan kanssa vuonna 2015, mutten kyennyt muodostamaan johtopäätöstäni ilman etnografista matkaani. Tuolloin kyseenalaistin sen, miten ja miksi oli mahdollista, että kuljettaja ensin sanoi, ettei armenialaisten ja azerbaidžanilaisten välillä ole eroja mutta kuitenkin heti kumosi väitteensä korostamalla kahden etnonationalistisen identiteetin yhteensopimattomuutta muistelllessaan Karabahin sotaa edeltäviä ja sen aikana tapahtuneita väkivaltaisuuksia.

Väitän, että samanaikainen ryhmien välisten erojen hylkääminen ja puolustaminen voidaan nähdä yleisenä monimuotoisten yhteisöjen sosiaalisten suhteiden järjestystä ylläpitävänä periaatteena. Toisin sanoen juuri tämä ristiriitainen diskurssi eroista mahdollistaa rinnakkaiselon erojen kanssa.

Varmastikaan asiassa ei ole mitään liberaali-kosmopoliittista ”eroista riemuitsemista”. Ei ole riemun aihetta siinä, että maailma antaa eron; se ei ole saavutus, eikä miellyttävä tapahtuma. Se, mitä yhteisön jäsenet tuntevat erojen suhteen – jos rinnakkaiselo on heidän yhteisesti tunnustettu olemassaolon muotonsa – on ennemminkin vastuun kantaminen. Tuo vastuun kantaminen toteutuu tarkalleen ottaen ja nimenomaan erojen puolustamisen ja kiistämisen diskursiivisten käytäntöjen välityksellä.

Tämä näkemys eroista ja rinnakkaiselosta auttoi minua keksimään vaihtoehtoisen määritelmän *arjen rauhalle* (engl. *everyday peace*). Arjen rauhan käsite on nykyään yleisessä käytössä

rauhantutkimuksen kentällä. Väitän, että arjen rauha ei ole vain rauhanomaista rinnakkais-elo. Tutkimuksessani käsittelen rinnakkaiselon tapahtuvan *erojen kanssa* – ei eroja vastaan tai eroista huolimatta, kuten rauhaa edistävä journalismissa, ei edes ”eroissa” tai ”eroja kohti,” kuten Hartmut Behrin (2014; 2018) keskustelussa rauhan ja eron suhteesta, mutta juuri *erojen kanssa*. Jos olemme samaa mieltä siitä, että rinnakkaiselo on elämistä yhdessä erojen kanssa, silloin arjen rauha on käytäntö (kreik. *praxis*), joka toteuttaa ja harjoittaa ajatuksia erojen kanssa yhdessäelämisestä. Ristiriitainen puhetapa eroista näyttäytyy tällöin arjen rauhan diskursiivisena ydinkäytäntönä. Samaan aikaan tutkimukseni havaitsi monia muita tärkeitä diskurssikäytänteitä liittyen arjen rauhaan. Tärkeänä seikkana rinnakkaiseloon erojen kanssa liittyvät myös keskinäinen auttaminen, säännölliset vierailut, jakaminen ja välttely.

Arjen rauhan käytännöt ilmaantuvat monimuotoisessa yhteisössä yhdessä elämisen kompetenssista. Ne välittyvät yhteisön iäkkäämmiltä tulokkaille ja lapsille epämuodollisen koulutuksen ja modaliteettien välityksellä. Tämä oppimisprosessi varmistaa, että vallitsevaa käsitystä parhaasta sosiaalisesta järjestyksestä kyseiselle yhteisölle voidaan jatkuvasti toteuttaa. Etnografinen tutkimukseni osoitti, että tutkimissani kyläyhteisöissä vallitseva käsitys perustui enimmäkseen sosiaaliseen ideologeemiin, eli tietyn ideologian kollektiiviseen ilmaisuun, nimeltä Kansojen Ystävyys.

Haluan painottaa, että yhteiselo vaatii kompetensseja ja tietoa siitä, kuinka *eletään yhdessä erojen kanssa*. Tämä tieto kertyy eri vuorovaikutuskokemuksissa, ja sitä kerätään monien eri tarinoiden muodossa. Nämä tarinat taas päättyvät osaksi yhteisöllistä narratiivia, joka on yhteisön yleisesti hyväksymä *hyvä* tarina. Se nousee yhteisön jäsenryhmien vihamielisten narratiivien yläpuolelle.

Tässä tapauksessa yhteisön narratiivi toimii välittäjänä paikallisten armenialaisten ja azerbaidžanilaisten suhteessa molempien yhteisöjen vihamielisiin etnonationalistisiin narratiiveihin. Yhteisöllinen narratiivi suo pakoreitin yhteisön jäsenille, jos he ovat kohtaamassa vihamielisiä narratiiveja. Siksi yhteisöllisen narratiivin tuleekin olla käytännössä katsoen kaikkien yhteisön jäsenten tiedossa. Siihen tutustuminen on yhteisön jäseneksi tulemiseen liittyvä opettavainen prosessi. Vastuullisuus ja yhteisöllisessä narratiivissa pysyminen varmistavat yhteisöllisen järjestyksen pysymisen. Se organisoii sosiaalisesti rinnakkaiseloa muodostamalla suhteellista koheesiota ryhmien ja yksilöiden välisissä suhteissa.

Kansainvälisen rauhan rakentamisen diskursiivinen interventioismi yrittää enimmäkseen tuhota vihamielisiä narratiiveja muuttamalla yksilöiden ja ryhmien havaintoja ja asenteita toisiinsa nähden, yleensä tuottamalla vuoropuhelua (vrt. Väyrynen 2001; Romashov ym. 2018). Pidän tätä jatkona perinteisille konfliktin ratkaisun työpajoille, jotka ovat taipuvaisia *ratkaisemaan eroja* (engl. *resolve differences*). Etnografinen tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että tieto ja kompetenssit siitä, kuinka elää yhdessä erojen kanssa, sijaitsevat yhteisön narratiivissa. Sitä ei voi luoda ylhäältä käsin, ja se vaatii ihmisiltä ja ryhmiltä jatkuvaa yhdessäoloa, jonka kautta tuotetaan yhteisiä käytäntöjä.

Niinpä yhteiselo vaatii enemmän kuin muodollisia tai epämuodollisia vuoropuhelun alustoja. Tähän liittyen tulin siihen johtopäätökseen, että ensisijainen ehto yhteiselolle on siihen tarvittava, erot arjessa lähietäisyydelle päästävä infrastruktuuri. Tämä lähentyminen voidaan

tehokkaimmin saavuttaa yhteisöllisen narratiivin avulla. Sen luovat yhteisön jäsenet itse joka-päiväisessä ympäristössään, eivätkä niinkään kolmansien osapuolien väliintulot, joissa suunnitellaan keinotekoisia tapahtumapaikkoja, jotka ovat mukavia ennen kaikkea kolmansille osapuolille itselleen.

Väliintulolla tulisi tukea rauhaa vain sen moninaisissa, arkisissa muunnelmissaan monissa eri paikallisyhteisöissä. Toisin sanoen tulisi tukea *monia eri rauhoja*. Siksi väitänkin tutkimukseni johtopäätöksenä, että *rauhan rakentaminen* (engl. *peace-building*) tulisi korvata *rauhan tukemisella* (*peace-supporting*). Rauhauksen tukeminen tähtäisi todellisen infrastruktuurin luomiseen tai uudelleen luomiseen mahdollistaen rauhojen kehittymisen sen sijaan, että rakennettaisiin *yhtä rauhaa*, joka heijastaa vain väliintulijoiden mielikuvitusta. Nähdäkseni rauhauksen tukeminen monistaisi ne konkreettiset tilat, joissa ideoita yhteisöllisen yhteiselon parhaasta järjestyksestä tuotetaan, omaksutaan, pidetään yllä ja otetaan käyttöön.

Lopuksi on todettava, että tällainen lähestymistapa ei tavoittele mitään universalistisia päämääriä, joihin liittyy ”ei-liberaalien liberalisoiminen”, tai ”paikallisten saattaminen yhteen kansainvälisyyden kanssa” (engl. *hybridizing locals with internationals*). Tässä visioimani ”globaali rauha” ei ole hegemonisen maailmanjärjestyksen teoreettinen kehys vaan pikemminkin jatkuvasti kasvava, translokaali, jokapäiväisten, yhteisöllisten rauhojen verkosto.

Johtopäätöksenä tahdon todeta, että maailmanjärjestyksestä pannaan nyt radikaalisti ja brutaalisti uuteen uskoon. Pian joudumme väistämättä näkemään ja suoraan kokemaan sortoa, väkivaltaa ja sotia, joita aiheuttavat kasvava kapitalistinen kilpailu, imperialistinen sapelinkalistelu, nationalistien kapinointi ja militarisaatio. Ainoa turvallinen paikka tässä tilanteessa rauhaa rakastaville ihmisille ei ole mikään tietty valtiorakenne vaan vahva yhteisöjen verkosto, jossa osataan elää yhdessä erojen kanssa.

Lähteet

- Aghajanian, Liana (2010a): ”Unity in diversity: Overcoming negative stereotypes in the South Caucasus”. *Ianyan magazine*, 6.1.2010. <http://www.ianyanmag.com/unity-in-diversity-overcoming-negative-stereotypes-in-the-south-caucasus>, 3.10.2016.
- Aghajanian, Liana (2010b): ”A view from the diaspora: There is only humanity”. *Caucasus Conflict Voices*, 1, 10. https://issuu.com/onewmpphoto/docs/conflict-voices_december_2010, 17.11.2021.
- Behr, Hartmut (2014): *Politics of difference: Epistemologies of peace*. Abingdon: Routledge.
- Behr, Hartmut (2018): ”Peace-in-difference: A phenomenological approach to peace through difference”. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 12(3), 335–351.
- Huseynova, Sevil (2009): ”Azerbaijanis and Armenians in Georgia: Spaces of coexistence”. Teoksessa: S. Grigoryan (toim.) *Positive examples of coexistence from the history of peoples and states of the South Caucasus*. Yerevan: Antares, 34–44.
- Huseynova, Sevil (2013): ”Ethno-cultural diversity in the imperial and post-imperial city: Communal violence, nationalist conflicts and interethnic cooperation in Baku in the 19th–21st centuries”. Teoksessa: S. Voell & K. Khutsishvili (toim.) *Caucasus conflict culture: Anthropological Perspectives on Times of Crisis*. Marburg: Curupira, 243–272.
- Huseynova, Sevil, Arsen Hakobyan & Sergey Romyantsev (2012): *Beyond the Karabakh conflict: The story of village exchange*. Tbilisi: Heinrich Böll Stiftung South Caucasus.

- Krikorian, Onnik James (2010a): "Overcoming negative stereotypes in the South Caucasus". *World Development Report 2011 blog*, 6.8.2010. <https://blogs.worldbank.org/conflict/overcoming-negative-stereotypes-in-the-south-caucasus>, 4.10.2016.
- Krikorian, Onnik James (2010b): "Armenia-Azerbaijan: BBC Azeri Facebook diary". *Global Voices*, 24.3.2010. <https://globalvoices.org/2010/03/24/armenia-azerbaijan-facebook-diary>, 26.1.2021.
- Krikorian, Onnik & Aygun Janmammadova (2011): "Culture that unites rather than divides". *Caucasus Conflict Voices*, 2, 5.2010. https://issuu.com/onewmphoto/docs/conflict_voices, 12.11.2021.
- Mac Ginty, Roger (2015): "Where is the local? Critical localism and peacebuilding". *Third World Quarterly*, 36(5), 840–856.
- Oganesyan, Milena (2016): *Wearing the other's hat: Georgian-Armenian and Armenian-Azerbaijani intermarriage in Georgia*. Väitöskirja. Missoula: The University of Montana.
- Romashov, Vadim, Nuriyya Guliyeva, Tatia Kalatozishvili & Lana Kokaia (2018): "A communitarian peace agenda for the South Caucasus: Supporting everyday peace practices". *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation*, 3(1), 8–45.
- Shakhnazaryan, Nona & Denis Ermolin (2019): "Neighborhood and rescue stories in a comparative perspective: The conflicts in Kosovo and Karabagh". *Etnografia*, 4(2), 68–99.
- Shakhnazaryan, Nona, Jemali (Toma) Sukhashvili & Zhala Banu (2019): "Stories of help and rescue: The Georgian-Ossetian and Nagorno-Karabakh conflicts". *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation*, 4(2), 84–116.
- Väyrynen, Tarja (2001): *Culture and international conflict resolution: A critical analysis of the work of John Burton*. Manchester: Manchester University Press.
- de Waal, Thomas (2013): *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war*. New York: New York University Press.